

yenifikir

ULUSLARARASI HAKEMLİ AKADEMİK FİKİR ARAŞTIRMA DERGİSİ
International Journal of Academic Research and Studies/International Akademisch idee Forschungs Zeitschrift
Since 2009

ISSN:1308-9412

www.yenifikirdergisi.com

Yıl: 2020 Dönem: Bahar-Yaz

Cilt: 12 Sayı: 24

Kuruluş Tarihi: 26 Nisan 2009

Bahar-Yaz ve Güz-Kış dönemi olmak üzere yılda iki defa yayınlanır.

(28 Aralık-28 Temmuz ve 28 Temmuz-28 Aralık)

Year: 2020 Term: Spring-Summer

Volume: 12 Issue: 24

The Date of Foundation: 26 April 2009

As Spring-Summer and Fall-Winter terms,
Publishing twice a year

(28th December-28th July and 28 July-28 December)

Sahibi / Yazı İşleri Müdürü: Gönül ŞAHİN MEZKİT
Owner / Chief Clerk

Genel Yayın Yönetmeni: Mesut MEZKİT
Chief Executive Editor

Teknik Koordinatör: Ahmet Arif ÇOLAKOĞLU
Technical Coordinator

Grafik-Tasarım: Rabia ÇAKI
Graph Design By

Editörler
Editors

Baş Editör: Dr. Süleyman Faruk GÖNCÜOĞLU
Editor in Chief

İkinci Editör: Dr. Mehmet M. Turan
Associate Editor

BASKI / PRESSED BY: Detay Fotokopi Zafer Mahallesi 127 Sokak No:2/B AYDIN Tel.: 0 256 215 37 30

REKLAM VE İLETİŞİM ADRESİ / COMMUNICATION

AYDIN: Ramazanpaşa Mahallesi 23 Sokak No 12 Kat 2 Efeler / Aydın Tel.: 0(256) 214 48 21

İSTANBUL: Otağtepe Caddesi Timuçin Sokak Ekmekçiöğlü Residence No:1D Anadoluhisarı/BEYKOZ/İSTANBUL

www.yenifikirdergisi.com / www.kulturtarihi.org
yenifikirjournal@gmail.com / info@yenifikirdergisi.com

ISSN:1308-9412

AYDINOĞULLARI BEYLİĞİ ZAMANINDA FİKRİ ORTAM*

Kemal Ramazan HAYKIRAN**

Öz

XIV. yüzyıl başlarında Batı Anadolu kıyılarında iki Menderes Nehri arasında kalan havzayı fethederek buraya Müslüman Türk kültürünün taşınmasını sağlayan Aydınöğulları yüz elli yıla yakın bir süre bu coğrafyanın sahibi olmuşlar, bu coğrafyaya pek çok eser bırakan Aydınöğulları 1426'da II. Murad devrinde kati surette Osmanlı hakimiyetine girerek siyasi faaliyetleri sonlanmıştı. Moğol istilası akabinde Anadolu'nun batı uclarına gelerek buraları yurt tutan Türkmen beylerinin dinî anlayışları akademik çevrelerde uzun yıllardır süren bir tartışma konusudur. Selçuklu'nun merkezi ve şehirli unsurlarından olmayan bu Türkmen zümrelerin kitabî bir İslam anlayışına da sahip olmadıkları terminolojik ifadesi ile heterodoks bir dini anlayışa sahip olduğu iddiası dile getirilmektedir. Bu çalışmada durumun gerçekten de böyle olup olmadığı sorusuna Aydınöğulları Beyliği üzerinden cevap aranmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Aydınöğlü, Batı Anadolu, Mehmed Bey, Ehl-i Sünnet, Heterodoks

The Religious Understanding in The Era of Aydınöğullari

Abstract

Aydınöğulları, who brought Islam and Turco-Islam identity to the western Anatolia at the beginning of the 14th century, had been the only sovereign on the land nearly for 150 years. Within this period, they built their own civilization and at the end their sovereignty was brought to an end in 1426 by the Ottomans under the reign of Murad II. The religious understanding of the Turcoman beys, who made the western Anatolia their new homeland just after the Mongolian invasion, has so far been widely argued among the historians. It has also been claimed that these Turcoman differently had a heterodox Islamic view from the Seljuks of the cities and rural areas. In this work, this claim will be examined by looking the period in context of Aydınöğulları.

Keywords: Aydınöğulları, Western Anatolia, Mehmed Bey, Ehl-i Sunnah, Heterodox.

* Bu makale Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri "FEF -20008 Aydın'da Entelektüel Ortam: 14. ve 16. Yüzyıllar" başlıklı proje kapsamında hazırlanmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, krhaykiran@gmail.com

1. Giriş

Batı Anadolu'da iki Menderes Nehri arasında kalan toprakları oldukça kısa bir süre zarfında fethederek Türk ve İslam muhiti haline dönüştüren Aydınoğulları burada kendilerine ait bir düzeni de çok kısa bir süre içinde oluşturdular. Böylece diğer Türk beylikleri ile birlikte Batı Anadolu coğrafyası boydan boya Türkleşme ve İslamlaşma sürecine girmişti.¹ Bilindiği üzere Anadolu'yu fethederek burada Müslüman bir Türk devleti kuran Selçuklular, Süleyman Şah zamanında İznik'e kadar ilerlemiş burayı da kendilerine başkent yapmışlardı. Fakat Haçlıların gelişi ile birlikte Kılınçarslan zamanında gerilemek zorunda kalmış, Batı Anadolu kıyılarını terk ederek Konya merkezli bir devlet olarak varlıklarını devam ettirmişler sonraları her ne kadar güçlü bir devlet haline dönüşseler de bir daha Batı Anadolu kıyılarında görülmediler. Batı Anadolu'nun Türk hakimiyetine girmesi ancak XIII. yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşmişti. Selçukluların çevre unsurunu oluşturan bazı Türk boyları Moğol istilası ile Selçukluların Moğol tahakkümüne girmesi

neticesinde sistematik bir biçimde Batı Anadolu topraklarına yönelmişler, böylece Bizans İmparatorluğu'nun elinde kalan son toprakları fethederek yurt edinmeye başlamışlardı.² Genelde Selçukluların kırsalında ve uçlarında yaşayan bu Türkmen aşiretlerinin Selçuklularda görülen Sünnî dinî anlayışın uzağında oldukları İslam öncesi inançların motiflerini hala barındıran bir kültürü yaşadıkları iddiası uzunca bir süredir dillendirilmektedir. Selçukluların şehirli kültüründen uzak olduğu tartışma götürmeyen bu Türk aşiretlerin zikredildiği gibi heterodoks bir inancı yaşayıp yaşamadıkları ise oldukça netemeli bir tartışma konusudur. Türklerin İslamiyet'i kabul süreçleri ile birlikte heterodoks olarak tanımlanabilecek kitabî ve sahih bir din anlayışından uzak fakat Müslüman olduğunu ifade eden zümrelerin varlığı yadsınamaz bir gerçektir. Fakat bu inkâr edilemez zümreler ile Batı Anadolu beyliklerini aynı noktada buluşturmak ve onların da heterodoks bir din anlayışına sahip olduklarını iddia etmek eldeki tarihi veriler ışığında ne kadar mümkün olabilir?

¹ Mehmet Şeker, Anadolu'nun Türkleşmesi ve Kültürel Hayatı, İstanbul 2006, s. 76.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri

ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri Tarihi, Ankara 1999, s. 11.

2. Aydınoğulları'na Genel Bakış

XIV. yüzyılın başlarında Kütahya, Afyon ve Denizli dolaylarında güçlü bir beylik hâline gelen Germiyanogulları (1300-1429), batıya doğru devamlı akınlar yapmaktaydılar. Bununla birlikte yine daha güneyde ve güçlü Türk beylerinden olan Hamidoğulları'da bölge Türk gücünün önemli temsilcileri arasındaydı.³ Bu iki gücün Batı Anadolu'ya doğru uzanan nüfuzu bölgede bulunan Türkmen aşiretlerinin daha rahat hareket etmesini sağlamaktaydı ve Türkmen ilerleyişi Bizans'ın aleyhine bir şekilde Ege kıyılarına doğru ilerlemekteydi. İşte bu iki büyük Türk Beyinin himayesinde Batı Anadolu uclarına gelen Aydınoglu ve Menteşe Türkmenleri bu muhitin zaptına muvaffak olmuşlardı. Bağlı oldukları Türkmen beyliği adına başardıkları bu fetihten kısa bir süre sonra Anadolu'nun içinde bulunduğu siyasi koşulların sağladığı fırsat neticesinde kendi beyliklerini kurmuşlardı. XIV. yüzyılda iki Menderes Nehri arasındaki toprakların Türkleşmesini sağlayan ve burada bir asırdan fazla bir süre hakimiyet oluşturarak şehre adını veren Aydınogulları Beyliği'nin kurucu beyi Mehmed Bey'dir.

³ İ. H. Uzunçarşılı, 1999, s. 104.

⁴ Enver Konukçu, "Aydın İlinin Gelişiminde Aydın Bey," *Tire Araştırmaları Sempozyum Bildirileri*, C. II, Tire

Fakat Aydınogulları'nın atası ve Mehmed Bey'den önceki reisleri Aydın Bey'di.⁴ Devrin tüm kaynaklarında Aydınogulları Beyliği'nin ata ismi olarak gösterdikleri isim Aydın'dır. Aydın Bey, Ayasuluk, Birgi ve Tire kitâbelerinde ailenin ilk ismi olarak görülmektedir. Aydın'a ait ilk tafsilatlı bilgi Yazıcızâde'dedir. Ondan nakil yapan Müneccimbaşı da babası Mehmed ve kendisi hakkında şunları yazmaktadır:

Selçuklu Devleti'nin zayıfladığı ve yıkılmaya yüz tuttuğu sıralarda yukarıda zikrettiğimiz bu şehirlerin yönetimini ilk defa ele geçiren Emîr Aydın'dır. O, Anadolu Selçuklu Sultanları'nın her taraftan getirilip Uc'larda iskân ettiği Uc emîrlerinden pek çok aşireti ve kabilesi olan biri idi. Uc'larda Türkmenlerin başlarında bunlara Uc emîri, işleri büyüdüğünde Emîru'l-ümerâ, denirdi. Moğollar'ın istilası ile Selçuklu Devleti'nin zayıflayıp yıkılmaya yüz tuttuğu sıralarda, Uc emîrlerinden her biri kendi elinde bulunan yerlerde bağımsızlığını ilân etti. İşte Emîr Aydın da kendi adına nisbetle şöhret bulan bu beldelerde bağımsızlığını ilân etti.⁵

Selçuklu Tarihi müellifi şöyle demektedir: "Aydın Reîs, Emîru's-sevâhil

2016, s. 110.

⁵ E. Konukçu, 2016, s. 111.

(Sahiller Emiri) Mehmed Bey'in oğlu idi. Mehmed Bey, Selçuklu Sultanları tarafından kaptan mevkiine getirilmişti, sahilleri korur ve denizdeki kafirlerle gaza yapardı. Onun oğlu Aydın Reîs de aynen bu görevi sürdürdü. Moğollar'ın Anadolu'yu istilâ etmeleriyle Selçuklu Devleti zayıflayınca Aydın Reîs sahillerde kışlayan Türkmenleri kendine çekti. Onlar da çok sıkıntı ve zulüm altında olduklarından onun bu davetini kabul ettiler. Aydın Reîs, bu Türkmenlerle Aydın İli'nde iskân eden Rumlar'a karşı gaza yaptı. O günlerde bu şehirlere "Leşkerî İli" deniliyordu. Leşkerî, Frankların Kostantiniyye (İstanbul)'yi istilâ ettiklerinde gelip bu şehirlerde oturan Rum hükümdarının lakabı idi. Aydın Reîs bu İli fethetti, adâletle ve eşitlikle imar etti. Moğolların, daha sonra da Karamanlıların zulmüne uğrayanlar kaçıp onun yanına geldiler. Bu nedenle Aydın Reîs'in işi büyüdü ve şöhreti arttı. Ölümüne kadar gaza ve cihâd yapmaya devam etti."

Aydın Reîs akıllı, adâletli, huyu güzel, cesur, gayretli, ihtiyatlı ve azimli bir emirdi. Şehirleri ve halkını uzun müddet kafirlerden ve fesatçılardan korudu. Kendisine saldıranları defetti. İyi huyundan ve adâletli davranışından dolayı şehirlerin

halkı ona yardımcı oldular. O, ölümüne kadar ülkesinin yönetiminde kaldı.⁶

Aydın Bey, Menteşeli, Saruhanlı, Germiyanlı, Hâmidlü gibi sözü geçer beyler arasına girmiştir. Mehmed Bey'in tahta çıkışına kadar, yani 1308 öncesi, Aydın bu kısa saltanatı sırasında kendi beyliğinin temellerini atmıştır. O'nun şöhreti yayıldıkça, Yörükler de git gide artan bir şekilde hizmetine girmişlerdir. Tahmini bir tarihleme ile yirmi beş yıl civarında, Yörüklerin yöneticiliğini yapmıştır. Aydın Bey, yaşının ilerlemiş olduğu bir sırada hayata veda etmiş olmalıdır. Kesin bir tarih belli değilse de hâdiselerin akışından ve oğlu Mehmed'in 1308 civârında tahta geçmesinden bu tarih ileri sürülebilir.⁷ Vefatından sonra kendi için yaptırılan bu türbeye defnedilmiştir. Aydınoğlu Mehmed Bey babasının ölümünü takiben akınlara kaldığı yerden devam etmiş ve onun reisliğinde Türkmenlerin Menderes Havzasında kuzeye doğru ilerleyişi devam etmişti. Bu gazalarda Menteşeoğulları'nın kurucusu Sasa Bey ve Mehmed Bey birlikte hareket ediyorlardı. Daha sonra ise, Menteşe ve Mehmed Beyler kendi aralarında da ayrışarak iki bağımsız Türk Beyliğine dönüştü. Aydın Bey'in doğudan

⁶ Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âli Selçuk*, hzl: A. Bakır, İstanbul 2017, s.740

⁷ E. Konukçu, 2016, s. 114.

Menderes Havzasına girerek başlattığı fetih süreci neticesinde oğlu Mehmed 1308 tarihinde Birgi'yi kendine başkent edinerek Batı Anadolu ucunda bir Türk Beyliğini tesis etmiş oldu.⁸ Enverî, meşhur eserinde Aydınogulları'nın 300'den fazla kalesi 60'dan fazla beldesi bulunduğunu kaydetmektedir.⁹ Menderes Havzası ile Bozdağlar'ın eteklerinden Ege Denizi'ne kadar uzanan geniş muhitte Aydınogulları iki ayrı siyasi sürece ayrılmakla birlikte bir asırdan fazla hakimiyetlerini korumuşlardı. Nihayetinde beyliğin son beyi Cüneyd Bey'in II. Murad zamanında hal edilmesiyle birlikte 1426 tarihinde Aydınogulları Beyliği'nin siyasi ömrü de tamamlanmış oldu.¹⁰

3. Aydınogulları'nda Fikrî Ortam

Aydınogulları pek çok beldeye hâkim olmuşlardı. Mehmed Bey töre gereği ülke topraklarını oğulları arasında paylaştırdığında Tire Süleyman Şah'a kalmıştı. Siyasetten ve devlet işlerinden uzak duran Süleyman Şah, kendini ilme vermiş burada bulunan devrin önemli

alimlerinden İbn Melek ile birlikte ilmî faaliyetlerde bulunmuştu.¹¹ Şehzadenin himayesinde Tire ilmî açıdan daha önde bir konuma sahip olmuştu. Bunun rastlantısal bir şey olduğunu düşünmemek gerekir. Zira Mehmed Bey gibi kapasiteli ve oğullarını tanıyan bir hükümdar böyle bir taksimatı tasarlayarak yapmıştı. Ayasuluğ yani Selçuk ve Birgi iki koldan yönetimin merkezini oluşturuyordu. Ülkenin batısı bir beldeden doğusu ise diğer beldeden yönetiliyordu. Bunlardan esas merkez ise Birgi idi. Burada oturan diğerine göre "Uluğ Bey" sıfatıyla daha üstündü. Bir diğer taraftan da Mehmed Bey'in oğullarından olan İbrahim Bahadır Bey ise İzmir uclarında Sığla Körfezi'nden kuzey batıya doğru yönelmiş Karaburun ve Urla havalisinde fetihlerle meşgul oluyor, buralarda imar faaliyetlerinin temelini atıyordu. Tüm bu coğrafyanın merkezinde kalan güvenli ve siyasetten uzak bir belde olan Tire ise ilmin ve kültürün merkezi olarak tayin edilmiş, siyasetten ziyade ilme merakı olan Şehzade Süleyman Şah üzerinden devlet ilmi ve alimi himaye

⁸ Enverî, *Düstûrnâme-i Enverî*, Yay. Mükremin Halil Yinanç, İstanbul 1928, s. 17; İ. H. Uzunçarşılı, 1999, s. 104; Himmet Akın, *Aydınogulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1946, s. 15-29.

⁹ *Düstûrnâme-i Enverî*, 1928, s. 177.

¹⁰ Bülent Çelik, Tanju Demir, *Aydınoglu Topraklarında Osmanlı Yönetimi (XIII.-XV. Yüzyıllar)*, *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri*

Tarih ve Kültür Sempozyumu-I: Aydınogulları Tarihi, Ed. Mehmet Şeker, Mehmet Ersan, Cüneyt Kanat, TTK, Ankara 2013, s. 192.

¹¹ Kemal Ramazan Haykırın, "Aydınogulları Zamanında Tire ve Çevresinde İlmi Faaliyetler", *Tire Araştırmaları Sempozyum Bildirileri*, C. II, Tire 2016, s. 39.

ediyor, ilmî ve edebî faaliyetlerin ilerlemesini sağlıyordu. Mehmed Bey'in bu politikası neticesinde Tire, Aydınogulları zamanında zengin ve emsallerinin çok ilerisinde bir ilmî zenginliğe ve birikime sahip bir beldeye dönüşmüştü.

Tire'de Aydınogulları'na ait medreselerden ilk dikkati çeken İbn Melek adına Mehmed Bey tarafından yaptırılan medresedir. Bu medrese İbn Melek'in diğer bir unvanı olan *Feriştahoğlu Medresesi* olarak anılmaktaydı. Feriştahoğlu ailesi için sonradan Süleyman Şah başka bir medrese daha yaptırdığı zikredilmektedir. Bir diğer medrese ise Tire Ulu Cami yanına yaptırılmıştır. Tarihi itibariyle İbn Melek'ten daha erken bir tarihte 1354'te yaptırılan bu medrese Aydınogulları'nın manevî hamisi olarak da anılan Derviş Ali Han Baba adını taşımaktaydı.¹² Bu medrese Osmanlılar zamanında Orta Medrese olarak anılmaktadır.

Bir diğer medrese ise Zincirli Medrese'dir. Yapım tarihi belli olmayan medrese beylik ailesince değil de Aydınogulları bünyesinde ticaretle uğraşan Müslüman tüccarlardan Musa bin Mustafa bin İsa bin Musa tarafından vakfedilmiştir.¹³

Otuz iki odalı bu medrese oldukça büyük bir medrese olarak göze çarpmaktadır.

Aydınogulları'nın Tire'de oluşturdukları bu ortam dahi tek başına onların ziyadesiyle Sünnî bir dinî anlayışa sahip olduklarını göstermektedir. Aydınogulları'nın dinî anlayışlarını kavrama noktasında üzerinde durulacak önemli bir kişi de İbn Melek namıyla anılan İzzüddin Abdüllatif b. Abdülaziz'dir. Aydınogulları döneminde yaşamış bu önemli bir alim birçok ilim dalında söz sâhibi olduğu gibi daha ziyade şer'î ilimlerde tanınmış bir alim olarak tanınmaktadır.¹⁴ Önemli bir fıkıh alimi olduğu kadar hadis ilmindeki başarısı ile de nam yapmış olan İbn Melek, Aydınoglu Mehmed Bey'in daveti üzerine ailesi ile birlikte Aydınogulları'nın başkenti Birgi'ye gelmişti. İlerleyen yıllarda ise Tire'de kendisi için yapılan medreseye geçip faaliyetlerine orada devam etmişti. Şu an ayakta olmayan bu medresenin avlusunda kendisi gibi alim olan oğulları ile birlikte metfundur. Hemen yanlarında da kendilerini beylik adına himaye eden

¹² M. Şeker, 2006, s. 241.

¹³ M. Şeker, 2006, s. 242.

¹⁴ Mehmet Şener, *İbn Melek'in Hukuki Yönü-Türk*

Kültüründe Tire, Yay. Haz. Mehmet Şeker, Ankara 1994, s. 43.

Süleyman Şah'ın türbesi bulunmaktadır.¹⁵

Başta Aydınoğulları Beyliği'nin kurucusu olan Mehmed Bey olmak üzere, Beyliğin diğer beylerinin de ilim adamlarını korudukları ve sahip çıktıklarına devrin kaynaklarında açıkça rastlanmaktadır. Aydınoğlu beylerinin bu özelliklerinden dolayı da doğuda Moğol baskısından huzuru kaçan pek çok alim ve mutasavvıf gelip Aydınoğulları'nın hakimiyetindeki şehirlere yerleşmişlerdir. Bu arada eser veren bilginlerin, eserlerini bu beyler adına ithaf ederek veya beylerin isteği üzerine müstakil risâle ve eserler kaleme alarak ilme hizmet ve katkıda buldukları görülmektedir.¹⁶

İbn Melek namı ile meşhur olan İzzüddin Abdüllatif b. Abdülaziz Aydınoğulları'nın himayesinde oldukça fazla eser kaleme almıştır. Başlıca eserleri: *Şerh-û Menari'l Envar*, *Mübarekkûl Ezhar fi Şerhî Meşârikî'l Envar*, *Şerh-û Mecmâi'l Bahreyn*, *Minyâtü's Sayyadîn fi Tâlimi'l İstiyadi ve Ahkâmihî*'dir. Bir av kitabı da yazmış olan İbn Melek'in bu eserlerin neredeyse tamamı Hanefî mezhebinin önemli eserlerinin şerhi veya yorumu

niteliğindedir. Eserleri içinde en dikkat çekici olanı ise Ebubekir Razî'nin Hanefî mezhebine ait bir eserin yorumu olan *Şerhû Mukaddimeti'l Fıkhiyye Şerh-û Tuhfetü'l Mülük*'tür. İbn Melek üzerine yapılan çalışmalarda açıkça dillendirilmemiş olsa da onun Razî'nin yolunu takip eden ve Eşârî anlayışı benimsemiş bir alim olduğu üzerinde durduğu konulara ve yazdıklarına bakılarak rahatça anlaşılabilir. Eşârilik gibi oldukça sert ve akılcı bir fıkıh anlayışını temsil eden bir mezhebi benimsemiş bu alime değer veren onu yanında tutup şehzadelerinin eğitimi ile dahi ilgilenmesini arzu eden bir beyin bu anlayışın uzağında yahut karşısında olduğunu düşünmek zordur.

İbn Melek ve onun oluşturduğu medrese geleneğinin Batı Anadolu'ya Eşârîliği taşıdığı ve bu muhitte yaygınlaştırdığı anlaşılmaktadır. Bu noktada dikkat çeken önemli bir isim ise Molla Yegân'dır. Kayıtlara Fatih Sultan Mehmed'in ilk hocası olarak geçen Molla Yegân¹⁷ Aydınoğulları'nın son dönemlerinde Aydınoğlu Mendereslerinde yetişmiş sonrasında Osmanlı'nın başkenti

¹⁵ Mehmet Şeker, "Aydınoğulları'nın Kültür Hayatı ve Türkçeciliği", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih ve Kültür Sempozyumu-I: Aydınoğulları Tarihi*, Ed. Mehmet Şeker, Mehmet Ersan, Cüneyt Kanat, TTK, Ankara 2013, s. 371.

¹⁶ M. Şeker, 2013. s. 369.

¹⁷ Bkz. Kemal Ramazan Haykıran, *Fatih'in İlk Hocası Molla Yegân*, Kriter Yayınları, İstanbul 2018.

Bursa'ya yerleşmiş, burada Sultan II. Murad'a danışman olduğu gibi Bursa kadılığı ve Şeyhü'l İslamlık yapmıştı.¹⁸ Bunun yanında Şerh-i Akaid Haşiyesi, Risale fi Cihet-i Kible, Mevakif'in yedi maddesine Haşiye, Izzi'ye Haşiye, Sadru's Şeria'nın Mukaddemat-ı Erbaası'na Haşiye, "... fesuhkan li eshabi's sair" ayetinin tefsirine dair risale, Risale şerh-i seb'a eşkâl ve Risale ala Vikaye fi Kavlihi Sal ila Tethar gibi eserlerin müellifi olan ve Fatih devrinin önemli fıkıh alimleri arasında sayılan Mevlânâ Müslihîddin'de Aydınoglu Medreselerinde yetişerek¹⁹ Osmanlı ulemasına dahil olmuş bir alimdir.

Şihâbüddin Ahmed b. Mahmud Sivâsî'de Aydınogulları uhdesinde faaliyet gösteren önemli mutasavvıf ve alimler arasında yer almaktadır. Onun dikkat çeken önemli bir özelliği ise aynı zamanda önemli müfessirlerinden olması sıfatı ile Ayasuluğ'da kaleme aldığı "*Uyûnu't-Tefâsîr li'l-Fudalâi's-Semâsîr*" başlıklı tefsiridir.²⁰ Fetih

suresinin tefsiri olan bu eser Batı Anadolu'da vücuda getirilen ilk Türkçe tefsir olma özelliğine sahiptir.²¹ Fetih Suresi'nin tefsiri olan bu eser, Aydınogulları'nın Türkçe eser kaleme alma politikaları ile uyumlu olduğu gibi seçilen surenin Fetih Suresi olması ile de devrin gaza ruhuyla büyük bir uyum göstermektedir.

4. İbn Battûta ve Aydınogulları

XIV. yüzyılın önemli kaynakları arasında yer alan ve özellikle Batı Anadolu beylikleri hakkında pek çok bilginin kaynağı olan İbn Battûta Seyahatnamesi Aydınogulları hakkında da pek çok kıymetli bilgiler vermektedir.²² 1330'lu yıllarda Aydınoglu Mehmed Bey ile Birgi'de görüşen İbn Battûta onun hakkında "*Birkî sultanı, Aydınoglu Muhammed'dir. Cömertliği, erdemi ve asaleti ile zamanının hükümdarları arasında öne çıkmıştır*"²³ ifadelerini kullanmıştır. Seyahatini tamamladıktan sonra kaleme alınan bir eser olması sebebi ile pek çok seyahatnameye göre kısa bilgiler veren bir seyahatname

¹⁸ M. H. Yinanç, "Aydın", İA, II, 63 b.

¹⁹ Taşköprü-zâde, *eş-Şekâyuku'n-Nu'mâniyye* (tah.: Ahmet Suphi Furat), İstanbul 1405/1984, s. 45; Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmânî*, III, İstanbul 1311, s. 656.

²⁰ Geniş bilgi için bkz: Ömer Nasûhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi I. Kısım Usûl-i Tefsir veya Mukaddime-i İlm-i Tefsir*, Ankara 1955, s. 394; Sakıp Yıldız, *Fatih'in Hocası Molla Gürânî ve Tefsiri*, İstanbul ?, s. 142.

²¹ Hüseyin Yaşar, "Beylikler Dönemi

Müfessirlerinden Şemseddin Sivâsî'nin Fetih Suresi Tefsiri ve Dönemin Fetih Anlayışı", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih ve Kültür Sempozyumu-I: Aydınogulları Tarihi*, Ed. Mehmet Şeker, Mehmet Ersan, Cüneyt Kanat, TTK, Ankara, 2013, s. 448.

²² Bkz. Mehmet Şeker, *İbn Battuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal Kültürel ve İktisâdi Hayatı ile Abilîk*, Ankara 1993.

²³ *İbn Battuta Seyahatnamesi*, Çev. A Sait Aykut, Yapı Kredi Yay. İstanbul 2015, s. 288.

olmasına karşın İbn Battûta Aydınogulları hakkında diğer beylere oranla oldukça fazla bilgi vermiştir. Uzun bir süre Aydınogulları'nın topraklarında kalan İbn Battûta onları yakından tanıma fırsatı da bulmuştur. Kendisi de bir mutasavvıf olan İbn Battûta'nın Sünnî anlayışa bağlılığı ve bu noktadaki hassasiyeti de bilinmektedir. Otuz üç yıl boyunca bütün İslam dünyasını gezen İbn Battûta dini açıdan rastladığı çarpık ve sapkın unsurları açık ve sert bir dille ifade etmekten de çekinmemektedir. Bu özelliği ile Aydınogulları hakkında böyle bir bahisten hiç söz etmemiş olması aksine gerek Mehmed Bey'den gerekse oğlu Umur Bey'den ayrıca İbn Melek'ten gıpta ile bahsetmesi²⁴ keza Tire'de Ahî Mehmed zâviyesi başta olmak üzere Tire ve Ayasuluğ'daki medrese ve tekkelerden den övgü ile bahsetmesi²⁵ onun Aydınogulları'nın dinî yaşantılarında bir çarpıklık görmediğinin açık delilidir. Eğer iddia edildiği gibi Aydınoglu Türkmenlerinde heterodokstik bir yaşanti bulunmuş olsaydı bu oldukça uzun bir süre Aydınogulları'nda misafir kalan ve Tire, Ayasuluğ ve Birgi başta olmak üzere neredeyse bütün Aydınoglu şehirlerini yakından gören İbn Battûta bu durum karşısında mutlaka menfi bir yorum yapmış

olurdu.

5. SONUÇ

XIV. yüzyıl başlarında iki Menderes Nehri arasındaki topraklarda güçlü bir hakimiyet kuran Aydınogulları Beyliği burada kendi kültür dünyalarını yansıtan üç önemli şehir kurmuşlardı. Başkentleri olan Birgi, kışlık başkent durumunda olan Ayasuluğ yani Selçuk ve bir ilim merkezi olarak tasarlanan Tire. Bu üç şehirde de camiler, medreseler ve tekkeler inşa ettirmişler, yoğun bir ilmî faaliyet içinde olmuşlardı. Özellikle Türkçeyi bilim ve kültür dili olarak kullanmaları ile öne çıkan Aydınogulları klasikleşmiş pek çok eseri de Türkçeleştirmişlerdi. Böylesine kitabî kültürle iç içe olan ve pek çok medresenin de banisi durumunda olan bir beyliğin itikâdi açıdan heterodokstik bir yerde bulunmasını kabul etmek zor görülmektedir. Bununla beraber İbn Melek gibi Sünnî fıkına vakıf ve savunucusu dahası Eşârîlik gibi sert bir fık geleneğinin temsilcisi olan bir alimi himayelerine alıp ona aşırı hürmet gösteren bir beylik ailesinin, onun temsilcisi olduğu inanç ve kültürün çok uzağında ve zıddında bir yerde durduklarını kabul etmek de çok makul görünmemektedir. Bununlar birlikte

²⁴ İbn Battuta Seyahatnamesi, 2015, s. 288.

²⁵ İbn Battuta Seyahatnamesi, 2015, s. 292.

Mevlevîlik gibi ziyadesiyle şehirli ve Sünnî bir tasavvufi mektep ile çok erken dönemden itibaren bağlantı kurmuş olmaları yine onların heterodoks bir kimliğin uzağında olduklarının açık delili durumundadır. Aynı durum Zeynîlik gibi yüksek ahlaka ve sünnete dayanan bir tarikatın Aydınoğulları coğrafyasında hızlı bir biçimde yayılabilmesi için de geçerlidir. Bütün bunların yanında Aydınoğlu Beylik ailesinin yaygın kullandığı kişi isimlerinin İslami isim geleneğine dayanması ve oluşturdukları türbelerin de pagan mezar kültüründen arınmış ve İslami usullere uygunluk gösterir bir kalıpta olması onların kitabi bir İslam anlayışını içselleştirdiklerinin açık delilidir. Aynı şekilde kestirdikleri sikkelerin kalıplarında dört halife ve Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e yer veren geleneği takip etmeleri de bu bağlamda değerlendirilecek bir veridir.

İbn Battûta gibi Sünnî ve bu noktada hassas bir sufinin gezip gördüğü yerlerde karşılaştığı ehl-i sünnet anlayışına ters uygulamaları sert bir ifade ile dile getirirken Aydınoğulları özelinde hiçbir Batı Anadolu beyliği hakkında böyle bir özelliğe yer vermemiş olması aksine Aydınoğlu

beylerinden övgü ile bahsetmesi Aydınoğulları'nın kitabî bir Sünnî inanın temsilcisi olduklarının başlıca delili durumundadır. Özellikle Aydınoğulları Beyliği başta olmak üzere Batı Anadolu beylerinin bir çoğunun bırakın heterodokstik bir inanın mübesili olmalarını bizatihi Rafizîlik ile mücadele eden beyler oldukları Osmanlılar tarafından tutulan vakıf ve tahir defterlerinin verdiği bilgilerle açıkça anlaşılmaktadır.²⁶ Dolayısıyla tüm zikredilen veriler ışığında Aydınoğulları Beyliği özelinde Batı Anadolu'da oluşan Türkmen beyliklerinin Selçuklu şehirli hayatının değil de kırsalın konar-göçerlerine dayanan bir tabandan geldikleri gerekçesi ile ileri sürüldüğü gibi kitabî Sünnî bir din anlayışından uzak hala pagan kalıntıları barındıran heterodokstik bir inana sahip oldukları düşüncenin tarihi gerçekliği görülmemektedir. Aksine özellikle Aydınoğulları ziyadesiyle katı bir Sünnî geleneğin takipçileri ve savunucuları durumundaydılar.

²⁶ Mehmet Akif Erdoğan, "Aydın İli Tahrir Defterlerinde Aydınoğulları ile İlgili Kayıtlar Üzerine", *Tire Araştırmaları Sempozyum*

Bildirileri, C. I, Tire 2016, s. 350.

Kaynaklar

166 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, 937/1530, Ankara 1995.

Ahmet Eflâkî, Menâkıbü'l-Ârifîn, Çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1973.

Akın, Himmet, Aydınogulları Hakkında Bir Araştırma, Ankara 1968.

Âşıkpaşazâde, Osmanogulları Tarihi, hzl: K. Yavuz-M. Y. Saraç, İstanbul 2003.

Baktır, Mustafa, "Tireli İbn Melek ve İlmî Muhiti Hakkından Bazı Tesbitler", Türk Kültüründe Tire, yayına hazırlayan: Mehmet Şeker, Ankara 1994.

Çelik, Bülent, Tanju Demir, Aydınoglu Topraklarında Osmanlı Yönetimi (XIII.-XV. Yüzyıllar), Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih ve Kültür Sempozyumu-I: Aydınogulları Tarihi, Ed. Mehmet Şeker, Mehmet Ersan, Cüneyt Kanat, TTK, Ankara 2013.

Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, İbn Battûta Seyahatnamesi Çev. A Sait Aykut, Yapı Kredi Yay. İstanbul 2015.

Elmalı, Hüseyin, "Ferişteoğlu Sözlüğü", Türk Kültüründe Tire, Yay. Haz. Mehmet Şeker.

Enverî, Düstûrname-i Enverî, Çev.-Yay. Haz. I. M. Sayar, Paris 1954.

Enverî, Düstûrnâme-i Enverî, Yay. Mükrimin Halil, İstanbul 1928.

Erdoğan, Mehmet Akif, "Aydın İli Tahrir Defterlerinde Aydınogulları ile İlgili Kayıtlar Üzerine", Tire Araştırmaları Sempozyum Bildirileri, C. I, Tire 2016.

Haykıran, Kemal Ramazan, "Aydınogulları Zamanında Tire ve Çevresinde İlmî Faaliyetler", Tire Araştırmaları Sempozyum Bildirileri, C. II, Tire 2016.

İbn Kemal, Tevârih-i âl-i Osman, Hzl: Ş. Turan, Ankara 1970.

Kara, Mustafa, Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları, İstanbul 2005.

Konukçu, Enver, "Aydın İlinin Gelişiminde Aydın Bey," Tire Araştırmaları Sempozyum Bildirileri, C. II, Tire 2016.

Mehmed Süreyya, Sicil-i Osmânî, III, İstanbul 1311, TTK, Ankara 2013.

Öngören, Reşat, "Zeyniyye", Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, Ed. Semih Ceyhan, İstanbul 2015.

Öngören, Reşat, Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeynîler, İstanbul 2003.

Sağıt, Betül, Gültekin Teoman,

- “Aydınogulları Beyliği Sikkeleri”, Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih ve Kültür Sempozyumu-I: Aydınogulları Tarihi, Ed. Mehmet Şeker, Mehmet Ersan, Cüneyt Kanat, TKK, Ankara 2013.
- Şeker, Mehmet, “Aydınogulları Beyliği ve Ayasuluğ”, Geçmişten Günümüze Selçuk, İzmir 1997.
- Şeker, Mehmet, “Aydınogullarının Kültür Hayatı ve Türkçeciliği”, Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih ve Kültür Sempozyumu-I: Aydınogulları Tarihi, Ed. Mehmet Şeker, Mehmet Ersan, Cüneyt Kanat, TKK, Ankara 2013.
- Şeker, Mehmet, Anadolu'nun Türkleşmesi ve Kültürel Hayatı, İstanbul 2006.
- Şeker, Mehmet, İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal Kültürel ve İktisâdi Hayatı ile Ahilik, Ankara 1993.
- Şeker, Mehmet, Selçuk İsa Bey Câmii, İzmir 1970.
- Şener, Mehmet, İbn Melek'in Hukûkî Yönü-Türk Kültüründe Tire, Yay. Haz. Mehmet Şeker, Ankara 1994.
- Taşköprü-zâde, eş-Şekâyıku'n-Nu'mâniyye (tah.:Ahmet Suphi Furat), İstanbul 1405/1984, Mehmed Süreyya, Sicil-i Osmânî, III, İstanbul 1311.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri Tarihi, Ankara 1999.
- Ünver, A. Süheyl, "İlimler Tarihimizde Aydın Oğlu İsa Bey'le Şahsına Ait Mecmuanın Ehemmiyeti Hakkında", Belleten, C. 24, Sayı 93-96, Ankara 1960.
- Vicdanî, Sadık, 1995, Tarikatler ve Silseleri, Hzl: İ. Gündüz, İstanbul.
- Yıldız, Sakıp, Fâtih'in Hocası Molla Gürânî ve Tefsiri, İstanbul.
- Yinanç, Mükrimin Halil, “Aydın”, İA, II.